

การศึกษาการรู้เท่าทันสื่อ: วิถีทางในการสร้างพลังการรู้เท่าทันสื่อ

Media Literacy Education: The Path for Empowering Media Literacy

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุบผา เมษศรีทองคำ

มหาวิทยาลัยกรุงเทพ

ดร.ณุลดา จามจุรี

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บทคัดย่อ

การศึกษาการรู้เท่าทันสื่อเป็นกระบวนการพัฒนาการรู้เท่าทันสื่อที่เน้นการพัฒนาด้านความคิดหรือกระบวนการทางปัญญาที่ช่วยให้ผู้รับสารมีความรู้ ความเข้าใจและมีทักษะในการรับ เลือก วิเคราะห์ ประเมิน แยกแยะ ตอบโต้แสดงความคิดเห็นต่อสื่ออย่างมีเหตุผล รู้ถึงผลกระทบของเนื้อหาสื่อว่ามีผลต่อพฤติกรรมได้อย่างไร โดยหลักการจัดการศึกษาการรู้เท่าทันสื่อประกอบด้วยแนวความคิดที่ว่าเนื้อหาสื่อทั้งหลายถูกสร้างขึ้นมา โดยใช้กลวิธีต่างๆ ทำให้จดจำและเข้าใจตามที่ต้องการ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นที่ต่างกัน ทำให้บุคคลอ่านเนื้อหาสื่อและรู้เท่าทันมากยิ่งขึ้นถึงค่านิยมและทัศนคติที่แฝงมากับสื่อ และต้องทำความเข้าใจที่เจาะลึกของเนื้อหาสื่อ คือ ผลประโยชน์และอำนาจ ทั้งนี้แนวคิดการออกแบบและพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้เพื่อการศึกษาการรู้เท่าทันสื่อประกอบด้วย การสร้างความตระหนักถึงผลกระทบจากสื่อ วิเคราะห์การกระทำจากการอ่านภาษาของสื่อ ไตร่ตรองและสะท้อนกลับต่อสื่อและปฏิบัติการโต้ตอบหรือสนับสนุนยอมรับต่อสื่อ

Abstract

Media Literacy Education is a process aiming to develop people to be literate in media. It focuses on a cognitive process, which enhances the receiver with knowledge, understanding and skills in critical analysis of messages, and interaction with the media, as well as learning how the media influences behavior. Principles in media literacy education explain that all media messages are constructed and use a creative language. Different people experience the same media message differently since the media has embedded values and points of view. Also, people need to comprehend the purposes of media content: benefit and power. While the concepts of learning design for media literacy education can be summarized in four areas: developing awareness, analyzing action, criticizing reaction, and action.

ปฐมบทกว่าด้วยการศึกษาการรู้เท่าทันสื่อ

ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ที่เต็มไปด้วยข่าวสารเสรีชนิดไร้พรมแดน ประชากรโลกถูกเชื่อมต่อกันด้วยเทคโนโลยีการสื่อสาร การทำสำเนาหรือการเลียนแบบกันเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว มีผลให้เรากลายเป็นผู้บริโภคและผู้ส่งสารในเวลาเดียวกันอย่างไร้การควบคุม ทั้งอาณาบริเวณและประเภทเนื้อหา คำถามคือ "เมื่อเราเป็นผู้หนึ่งในการรับและส่งข้อมูลในเวลาเดียวกัน และสื่อเป็นปัจจัยหนึ่งของการใช้ชีวิต เราจะรู้เท่าทันความคิด เจตนา นัยยะและผลที่เกิดขึ้นตามมาจากการเสพใช้สื่อนั้นได้อย่างไร" ด้วยเหตุนี้การสร้างทักษะที่จำเป็นสำหรับการใช้ชีวิตอย่างรู้เท่าทันสิ่งต่างๆ ในโลกที่ซับซ้อนและไร้ระเบียบ โดย "รู้เท่าทัน" มิใช่สุขอย่างไม่ว่าตัวเองกำลังตกเป็น "เหยื่อ" (โตมร อภิวันทนากร, 2552)

การศึกษาการรู้เท่าทันสื่อ (Media Literacy Education) เป็นกระบวนการซึ่งนำไปสู่ความสามารถในการรู้เท่าทันสื่อที่ต้องการจัดการในสังคมข้อมูลข่าวสารยุคใหม่ (Tomero, 2008 อ้างถึงใน Oxstrand, 2009) เช่นเดียวกับที่คณะกรรมการยุโรป (European Commission) (2009 อ้างถึงใน Oxstrand, 2009) ได้กล่าวถึงการศึกษาการรู้เท่าทันสื่อว่ามีเป้าหมายที่สำคัญ คือ การพัฒนาพลเมืองที่สามารถใช้สื่อและสื่อสารได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีความรับผิดชอบต่อสังคมประชาธิปไตยในฐานะพลเมือง ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการศึกษาการรู้เท่าทันสื่อเป็นเรื่องที่ประเทศแถบยุโรปและสหรัฐอเมริกาให้ความสำคัญมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 20 โดยกำหนดให้มีการจัดการเรียนการสอนให้เด็กรู้เท่าทันสื่อตั้งแต่ระดับประถมศึกษา

สำหรับในประเทศไทยได้มีการขับเคลื่อนกระบวนการรู้เท่าทันสื่อมาเป็นระยะเวลาไม่น้อยกว่า 10 ปี (พรทิพย์ เย็นจะบก, 2552) โดยแสดงให้เห็นในผลงานและเอกสารต่างๆ อาทิ การรู้เท่าทันสื่อเพื่อสุขภาพ (Media Literacy for Health) แผนงานสื่อสร้างสุขภาวะเยาวชน (สสย.) เพื่อสนับสนุนกิจกรรมส่งเสริมเยาวชนรู้เท่าทันอำนาจสื่อ โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) (อนุโลม จันทร์รุ่งมณีกุล และคนอื่นๆ, 2549; อรศรี งามวิทยาพงศ์, 2551)

ความสำคัญและความจำเป็นของการศึกษาการรู้เท่าทันสื่อ

ในปี ค.ศ. 1982 องค์การยูเนสโก (UNESCO) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการศึกษาการรู้เท่าทันสื่อไว้ในปฏิญญา Grunwald (Grunwald Declaration) ว่า “เราต้องเตรียมเยาวชนสำหรับการอยู่ในโลกของอิทธิพลจากภาพ คำและเสียง” สะท้อนให้เห็นความสำคัญและความจำเป็นของการศึกษาการรู้เท่าทันสื่อของประชาชน และนับตั้งแต่มีปฏิญญาดังกล่าวองค์การยูเนสโกได้มีการดำเนินการเกี่ยวกับการศึกษาการรู้เท่าทันสื่ออย่างกว้างขวางและได้ระบุว่าสื่อมีความสำคัญและมีพลังในการขับเคลื่อนสังคมในปัจจุบันเพิ่มมากขึ้น และระบบการสอนเกี่ยวกับสื่อจะต้องถือว่าเป็นสิ่งที่ต้องเรียนรู้ของพลเมืองยุคใหม่ นอกจากนี้ในปี ค.ศ. 2001 Buckingham ได้เขียน Policy Paper สำหรับองค์การยูเนสโกขึ้น โดยให้ความสำคัญกับเด็กและวัยรุ่น โดยข้อความในเอกสารดังกล่าวได้กำหนดนิยามอย่างย่อของการศึกษาการรู้เท่าทันสื่อและแนวทางสำหรับการพัฒนา และที่สำคัญ Buckingham ได้กล่าวถึงการศึกษาการรู้เท่าทันสื่อว่าจะต้องได้รับการยอมรับว่าเป็นพื้นฐานของสิทธิมนุษยชนสำหรับเด็กซึ่งช่วยให้องค์การยูเนสโกมีกลยุทธ์ในการสนับสนุนทั้งในระดับพื้นที่ ประเทศและระหว่างประเทศ

Tomero (2008 อ้างถึงใน Oxstrand, 2009) กล่าวว่าการศึกษาการรู้เท่าทันสื่อเป็นกระบวนการซึ่งนำไปสู่ความสามารถของประชาชนในการเข้าถึงสื่อที่หลากหลายทั้งที่บ้าน โรงเรียนและที่ทำงาน ด้วยการพัฒนาทักษะและสมรรถนะที่ช่วยให้ผู้บริโภคสื่อได้เป็น “ผู้รู้เท่าทันข้อมูลข่าวสาร (Information Literate)”

Livingstone, Van Couvering และ Thumin (2005) ได้ให้ความสำคัญกับความสามารถในการอ่าน เขียน และความสามารถในการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ว่าเป็นพื้นฐานของการรู้เท่าทัน โดยเน้นย้ำว่าเป้าหมายของการศึกษาเกี่ยวกับสื่อ คือ สิ่งๆ ที่เรียกว่า “Deliberate Framed” ที่ครอบคลุมทั้งโครงสร้างที่ส่งเสริมทักษะและพรสวรรค์ของบุคคล ในขณะที่ Buckingham (2003) ชี้ให้เห็นว่าโอกาสสำหรับการสนทนาแบบสะท้อนคิดไม่ใช่สิ่งที่เรียนกันได้ แต่เกิดจากการที่ครูจะต้องสร้างเข้าไปในกระบวนการเรียนรู้อ่านสื่อ

ส่วน Oxstrand (2009) กล่าวว่าการศึกษาการรู้เท่าทันสื่อมีเป้าหมายที่จะพัฒนา “การรู้เท่าทัน (Literacy)” ที่ต้องการพัฒนาทั้งความเข้าใจแบบมีวิจารณญาณและการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงสำหรับประชาชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับเยาวชนในการตีความและสร้างทางเลือกในฐานะผู้บริโภคสื่อ และรวมถึงเป็นผู้ที่สามารถผลิตสื่อด้วยศักยภาพที่ได้รับการพัฒนาส่งผลให้กลายเป็นผู้มีส่วนร่วมที่มีพลังอำนาจในสังคม

การประชุมที่กรุงปารีสในปี ค.ศ. 2007 องค์การยูเนสโกได้มีการปรับปรุงเนื้อหาจากปฏิญญา Grunwald เป็น “The Paris Agenda” ประกอบด้วย 12 ข้อเสนอสำหรับการศึกษาการรู้เท่าทันสื่อเพื่อส่งเสริมการนำไปใช้ในทางปฏิบัติ การศึกษาการรู้เท่าทันสื่อได้ถูกจัดวางให้อยู่ในกรอบแนวคิดของการเรียนรู้ตลอดชีวิตในทุกระดับวัยและครอบคลุมทุกสื่อ นอกจากนั้นยังมีความสำคัญที่จะต้องสร้างเครือข่ายและแลกเปลี่ยนภายในองค์กรและระหว่างประเทศให้มีความชัดเจนขึ้น ทุกประเทศจะต้องเพิ่มความตระหนักและผลักดันให้ผู้มีอำนาจในการตัดสินใจทางกฎหมาย ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมดในระบบการศึกษา รวมถึงนักเคลื่อนไหวในสังคม ทักษะพื้นฐานและระบบการประเมินควรได้รับการพัฒนาไปพร้อมๆ กับการพัฒนาและวิธีการสอนที่เหมาะสม การศึกษาการรู้เท่าทันสื่อควรที่จะบูรณาการเข้าไปในหลักสูตรฝึกอบรมครู นอกจากนั้นควรมีการพัฒนาและงานวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาการรู้เท่าทันสื่อ (“Paris Agenda”, 2007) และในปี ค.ศ. 2008 องค์การยูเนสโกได้จัดพิมพ์ข้อเสนอสำหรับการฝึกอบรมครูเกี่ยวกับการศึกษาการรู้เท่าทันสื่อที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมได้ทั่วโลก

เป้าหมายของการศึกษารู้เท่าทันสื่อ

การศึกษารู้เท่าทันสื่อมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาการให้ข้อมูล สะท้อนและการมีส่วนร่วมในฐานะพลเมืองซึ่งมีความจำเป็นในสังคมประชาธิปไตย นอกจากนี้ยังมีเป้าหมายที่จะให้ความสามารถของเด็กในการเป็นผู้สามารถใช้สื่อและสื่อสารได้อย่างมีประสิทธิภาพในบริบทของสิทธิทางประชาธิปไตยและความรับผิดชอบในฐานะพลเมือง (European Commission, 2007; NAMLE, 2009 อ้างถึงใน Oxstrand, 2009)

องค์การยูเนสโก คณะกรรมาธิการยุโรปและรัฐสภายุโรป (European Parliament) และหลายองค์กรสื่อ ได้แก่ AML, CML และ NAMLE (Thoman & Jolis, 2008) ล้วนมีความคิดเห็นตรงกันว่า

ทักษะสื่อที่เป็นทักษะสำคัญ 4 ประการ ประกอบด้วย ทักษะการเข้าถึง การวิเคราะห์ การประเมินและการสร้างสรรค์ และ Thoman & Jolis, (2008) ได้เพิ่มทักษะการมีส่วนร่วม ซึ่งทักษะเหล่านี้จะช่วยกระตุ้นพัฒนาการของบุคคลในด้านความตระหนัก ความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณและการแก้ปัญหา

อย่างไรก็ตามยังไม่มีเกณฑ์กลางสำหรับบอกได้ว่าอะไรคือการศึกษารู้เท่าทันสื่อที่ดีที่ควรมี แต่ทุกองค์กรควรให้ความสำคัญกับการกำหนดนิยามของการศึกษารู้เท่าทันสื่อที่เป็นหนึ่งเดียวกัน โดยมุ่งเน้นไปที่การเชื่อมโยงระหว่างการศึกษารู้เท่าทันสื่อ ความแตกต่างทางวัฒนธรรม และการเคารพในสิทธิมนุษยชน ("Paris Agenda", 2007) โดย OFCOM (2008) ได้รวบรวมเป้าหมายของการศึกษารู้เท่าทันสื่อจากองค์กรต่างๆ ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 นิยามเป้าหมายการศึกษารู้เท่าทันสื่อขององค์กรต่างๆ

	การเข้าถึง/การใช้ (Access/Use)	เข้าใจ (Understand)	สร้างสรรค์ (Create)
UNESCO	การเข้าถึงสื่อทุกประเภทซึ่งเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการทำความเข้าใจสังคมและการมีส่วนร่วมในสังคมประชาธิปไตย	พัฒนาทักษะสำหรับการวิเคราะห์สื่ออย่างมีวิจารณญาณ ไม่ว่าจะผ่านข่าวหรือบันเทิงโดยมุ่งเน้นไปที่ความสามารถของบุคคลและผู้ใช้สื่อ	ส่งเสริมผลผลิต การสร้างสรรค์และปฏิสัมพันธ์ในสื่อแขนงต่างๆ
European Commission	รู้สึกสบายกับทุกสื่อทั้งจากหนังสือพิมพ์จนถึงสื่อสังคมเสมือน	เข้าใจในเศรษฐกิจของสื่อและความแตกต่างระหว่าง pluralism กับเจ้าของสื่อ	ใช้สื่อในทางสร้างสรรค์
European Charter of Media Literacy	ใช้เทคโนโลยีสื่อสารได้อย่างมีประสิทธิภาพทั้งการเข้าถึง จัดเก็บ จัดทำ และแบ่งปันเนื้อหา เพื่อให้บรรลุความต้องการและความสนใจของบุคคลและชุมชน	เข้าใจในเหตุผลและวิธีการของเนื้อหาสื่อที่ผลิตขึ้น เข้าถึงและจัดทำข้อมูลทางเลือกเกี่ยวกับ รูปแบบสื่อและเนื้อหาจากวัฒนธรรมและสถาบันที่หลากหลาย	สร้างสรรค์การใช้สื่อในการแสดงออกและสื่อความคิดเห็น สารสนเทศและเงื่อนไข
NAMLE	การศึกษารู้เท่าทันสื่อขยายแนวคิดของการรู้เท่าทัน อาทิ การอ่านและการเขียนในทุกรูปแบบของสื่อ	การศึกษารู้เท่าทันสื่อใช้กระบวนการกลุ่มและการวิเคราะห์เนื้อหาสื่อเพื่อช่วยเด็กเข้าใจและชื่นชอบกับการแสดงความคิดเห็นที่แตกต่าง	การศึกษารู้เท่าทันสื่อสร้างและเสริมทักษะสำหรับผู้เรียนในทุกกลุ่มอายุ โดยทักษะเหล่านี้จำเป็นต้องบูรณาการ มีปฏิสัมพันธ์และปฏิบัติซ้ำ

	การเข้าถึง/การใช้ (Access/Use)	เข้าใจ (Understand)	สร้างสรรค์ (Create)
OFCOM	<p>การศึกษารู้อู่เท่าทันสื่อคู่ขนานไปกับกรรู่เท่าทันแบบดั้งเดิม นั่นคือความสามารถในการอ่านและเขียนการศึกษารู้อู่เท่าทันสื่อ คือความสามารถในการอ่านและเขียนข้อมูลสื่อเสมือนมากกว่าตัวหนังสือ</p> <p>ระดับการศึกษารู้อู่เท่าทันสื่อที่ง่ายที่สุด คือ ความสามารถในการใช้สื่อและสามารถเข้าใจสารสนเทศที่ได้รับ</p>	ตั้งคำถาม วิเคราะห์และประเมินสารสนเทศนั้น	สร้างเว็บไซต์ของตัวเองและแสดงความคิดเห็นในห้องสนทนา

ที่มา: OFCOM (2008)

จากข้อสรุปเป้าหมายของการศึกษารู้อู่เท่าทันสื่อในตารางที่ 1 จะเห็นว่ากรรพัฒนากรรู่เท่าทันสื่อจะเน้นกรรพัฒนาในด้านความคิดหรือกรรบวนการทางปัญญา (Cognitive Process) โดยองค์ประกอบสำคัญในการพัฒนากรรู่เท่าทันสื่อ คือ ข่าวสารและทักษะ (Potter, 2005) โดยที่ข่าวสารในที่นี้ คือ ข่าวสารเกี่ยวกับสื่อและข่าวสารเกี่ยวกับโลกความเป็นจริง ส่วนทักษะในที่นี้ คือ กรรคิดวิจารณ์หรือกรรคิดเชิงวิพากษ์ องค์ประกอบเหล่านี้จะช่วยให้ผู้รับสารมีความรู้ ความเข้าใจและมีทักษะในการรับเลือก วิเคราะห์ ประเมิน แยกแยะ ตอบโต้แสดงความคิดเห็นต่อสื่ออย่างมีเหตุผล การศึกษาเกี่ยวกับกรรู่เท่าทันสื่อจะเน้นความสำคัญไปที่กรรสอนให้เยาวชนมีทักษะกรรคิดอย่างมีวิจารณ์ญาณ (Bergsma, 2004) โดยการสอนทักษะดังกล่าวจะช่วยให้เยาวชนสามารถตีความและประเมินสื่อและเนื้อหาที่ได้รับ เมื่อเยาวชนได้เรียนรู้กลยุทธ์และเทคนิคของการสร้างและควบคุมเนื้อหาสื่อก็จะเข้าใจได้ดีและรู้ว่าสื่อดึงดูดความสนใจได้อย่างไรและรู้ถึงผลกระทบของเนื้อหาว่ามีผลต่อพฤติกรรมได้อย่างไร

แกนความคิดหลักของการศึกษารู้อู่เท่าทันสื่อ

แกนความคิดหลักในการศึกษารู้อู่เท่าทันสื่อที่ควรยึดเป็นหลักในการจัดการเรียนรู้อี้ดังนี้ (โตมร อภิวันทนกร, 2552; พรทิพย์ เย็นจะบก, 2552; Thoman & Jolis, 2008)

แกนความคิดที่ 1 เนื้อหาสื่อทั้งหลายถูกสร้างขึ้นมาสื่อแต่ละประเภทที่เผยแพร่มายังบุคคลล้วนผ่านกรรบวนการผลิตที่มีกรรวางแผน คิดออกแบบ และเลือกสรร โดยใช้หลักจิตวิเคราะห์ หลักการตลาด การประเมินทัศนคติของสังคมและการทดสอบความแม่นยำในการสื่อสารเพื่อให้แน่ใจว่าสารที่อยู่ในสื่อั้นสามารถตอบสนอง สร้างความสนใจ ประทับใจอยู่ในใจ

และกรรระดับความต้องการของผู้บริโภคสื่อได้ ฉะนั้นทุกสิ่งทีบุคคลรับรู้จากสื่อจึงเป็นความจงใจของผู้ผลิตที่ต้อกรรให้สื่อั้นสร้างความรู้สึกและพฤติกรรมตามที่เจ้าของสื่อคาดหวัง นอกจากนั้นผู้ผลิตสื่อยังตั้งใจที่จะนำเสนอความจริงเพียงบางส่วน โดยสร้างความจริงเสมือนให้ผู้บริโภคสื่อเกิดความเชื่อและคล้อยตามหัวข้อแกนความคิดที่ 1 นี้ แสดงให้เห็นว่า “ไม่มีความจริงในสื่อที่สร้างขึ้น มีแต่ความจงใจของผู้ผลิต” เป็นการเผยให้เห็นความซับซ้อนของสิ่งที่ถูกประกอบสร้างขึ้นที่เรียกว่า “สื่อ” เพื่อไปสู่ความตระหนักและมีวิจารณ์ญาณเมื่อเสพสื่อ

แกนความคิดที่ 2 เนื้อหาสื่อถูกสร้างขึ้นโดยใช้กรรวิธีต่างๆ ทำให้จดจำและเข้าใจตามที่สื่อต้องการ

สื่อแต่ละประเภทมีการใช้เทคนิคที่แตกต่างกันไปตามกรรวิธีและลีลากรรนำเสนอของสื่อผ่านภาพ สี เสียง จังหวะ ซึ่งเป็นภาษาที่สื่อใช้ในการสื่อสารเพื่อโน้มน้าวให้บุคคลรู้สึกคล้อยตามและจดจำด้วยการเจาะลึกเข้าไปถึงแกนความรู้สึกที่ลึกที่สุดในใจซึ่งอยู่เหนือความคิดแบบมีเหตุผล จนกระทั่งบุคคลเกิดความเข้าใจและเชื่อตามที่สื่อั้นต้อกรร ฉะนั้นกรรทำความเข้าใจถึงเทคนิควิธีการต่างๆ ในการสื่อสารจะช่วยให้บุคคลมีกรรอบเพื่อวิเคราะห์และอ่านความหมายของสื่อั้นๆ ได้ และจำเป็นต้อกรรฝึกฝนให้กรรมองอย่างวิเคราะห์ในรายละเอียดของสื่อเกิดเป็นนิสัยประจำตัว เพื่อพัฒนาเป็นความสามารถในการค้นหาความหมายและทำความเข้าใจต่อสิ่งที่สื่อกำลังกรรกระทำต่อบุคคลนั้น

แกนความคิดที่ 3 การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นที่ต่างกันทำให้บุคคลอ่านเนื้อหาสื่อและรู้อู่เท่าทันมากยิ่งขึ้น

ผู้บริโภคสื่อแต่ละคนมีรูปแบบการดำเนินชีวิต ประสบการณ์ อายุ เพศ การศึกษา วัฒนธรรมที่แตกต่างกันเหล่านี้จึงทำให้กรรตีความเนื้อหาของสื่อเดียวกันแตกต่างกันได้

การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นบนพื้นฐานประสบการณ์อันหลากหลายทำให้เห็นมุมมองที่กว้างขวางรอบด้านขึ้นอันเป็นจุดแข็งของการคิดวิเคราะห์ร่วมกัน ทำให้ได้ข้อสรุปที่มีมิติหลากหลายยิ่งขึ้น ทำให้เห็นถึงเจตนาและเข้าใจมากขึ้น และเป็นวิธีที่ช่วยให้บุคคลสามารถตัดสินใจได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น การใช้แนวปฏิบัติเช่นนี้ในการพิจารณาสื่อทำให้บุคคลสามารถอ่านสื่อได้อย่างรู้เท่าทันมากขึ้นจนมีความพร้อมที่จะยอมรับหรือปฏิเสธเนื้อหาสื่อต่างๆ ได้ ซึ่งอำนาจในการยอมรับหรือปฏิเสธเนื้อหาที่สื่อนำเสนอถือเป็นอำนาจพื้นฐานระดับบุคคลและเป็นสิทธิที่มีอยู่กับตนเอง

แกนความคิดที่ 4 มีค่านิยมและทัศนคติแฝงมากับสื่อด้วย

สื่อเป็นสิ่งที่ถูกประกอบสร้าง ดังนั้นสื่อจึงถูกออกแบบและผลิตมาเป็นอย่างดีเพื่อทำหน้าที่ส่งสารอย่างมีเป้าหมายชัดเจน นอกจากนั้นสื่อยังมีบทบาทในการเป็นนักร้อง เรื่อง วิธีการที่สื่อแต่ละประเภทใช้มีจุดมุ่งหมายเพื่อปลุกฝังค่านิยมและโน้มน้าวให้เกิดความเชื่อใหม่ ฉะนั้นการวิเคราะห์ค่านิยมและทัศนคติแฝงและฝึกหัดประเมินสิ่งที่สื่อบอกเป็นหัวใจสำคัญของการเรียนรู้เรื่องสื่อ ซึ่งต้องอาศัยการฝึกฝนให้เกิดเป็นความสามารถประจำตัวเพื่อที่บุคคลนั้นจะสามารถกำหนดการใช้ชีวิตอย่างเหมาะสมกับตนเองมากกว่ายอมตามแบบที่สื่อบอกให้เป็น

แกนความคิดที่ 5 เจตนาของเนื้อหาสื่อ คือ ผลประโยชน์และอำนาจ

เจตนาของรายการโทรทัศน์ วิทยุ อินเทอร์เน็ต หรือบทความในนิตยสาร คือ การทำให้มีจำนวนผู้อ่าน ผู้ชม ผู้ฟังในปริมาณที่มากเพื่อว่าเจ้าของสื่อจะได้ขายเวลาหรือพื้นที่ให้แก่ผู้สนับสนุนที่ต้องการโฆษณาสินค้า ซึ่งมักเป็นโฆษณาที่โน้มน้าวให้ผู้บริโภคสื่อเกิดความรู้สึกต้องการในสิ่งที่ไม่ได้เป็นความจำเป็นอย่างแท้จริง นี่คือนิสัยที่ต้องยอมรับว่าสื่อ คือ ธุรกิจ และธุรกิจ คือ สื่อ ซึ่งมีเป้าหมาย คือ การสร้างผลกำไรอันเป็นประโยชน์ทางธุรกิจ

นอกจากผลประโยชน์ของสื่อในลักษณะดังกล่าวแล้ว สื่อยังมีศักยภาพในการสร้างกระแสดึงดูดความสนใจของผู้คนกับบางเหตุการณ์ที่สื่อเป็นผู้กำหนดวาระนั้นขึ้น การกระทำดังกล่าวเป็นการใช้อำนาจในเชิงควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ นอกจากเหตุผลทางธุรกิจและเหตุผลทางการเมืองที่เกี่ยวข้องด้วยแล้ว สื่อและเทคโนโลยีการสื่อสารยังมุ่งให้เกิดประโยชน์และอำนาจของผู้ใช้สื่อ นั้น แม้กระทั่งในระดับบุคคล เช่น การใช้สื่อใหม่ อย่างเช่น โทรศัพท์มือถือหรืออินเทอร์เน็ตที่ผู้ใช้สื่อนั้นสามารถใช้อำนาจในทางที่สร้างสรรค์และทำลายได้

เมื่อสื่อมีอำนาจและผลกระทบต่อผู้คนในสังคม แต่ในอีกด้านหนึ่งสื่อทำหน้าที่ให้ความรู้ พัฒนาความคิดของผู้คน และเมื่อสื่อสามารถสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในเรื่องการเมืองหรือเรื่องสาธารณะ ต่างก็ยิ่งเห็นชัดว่าสื่อได้ทำหน้าที่มุ่งที่จะเสริมอำนาจประชาชนและส่งเสริมประชาธิปไตยซึ่งมีเจตนาในการสร้างประโยชน์ให้แก่ผู้รับสื่อเช่นกัน

แนวคิดการจัดการศึกษาการรู้เท่าทันสื่อ

โตมร อภิวันทนากร (2552) และ Thoman และ Jolis (2008) ระบุถึงแนวคิดสำหรับการออกแบบและพัฒนาเป็นแผนกิจกรรมหรือแผนการเรียนรู้เพื่อการศึกษาการรู้เท่าทันสื่อว่าประกอบด้วย 4 ขั้นตอนดังนี้

1. ตระหนักถึงผลกระทบ (Awareness) เป็นการกระตุ้นหรือเปิดประเด็นให้ผู้เรียนเกิดแง่คิดมุมมองในการอ่านสื่อที่พวกเขาไม่เคยคำนึงถึงมาก่อนว่าการนำเสนอของสื่อแต่ละครั้งอาจส่งผลกระทบต่อผู้รับสื่ออย่างไร

2. วิเคราะห์การกระทำ (Analysis) เป็นการอ่านภาษาของสื่อเชิงลึกมากกว่าการเข้าใจความหมายหรือการตีความ โดยอาศัยแนวทางของ 5 แกนความคิดหลัก ได้แก่ ไม่มีความบังเอิญในสื่อ มีแต่ความจงใจของผู้ผลิต เนื้อหาสื่อถูกสร้างขึ้นโดยใช้กลวิธีต่างๆ ทำให้จดจำและเข้าใจตามที่ต้องการ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นที่ต่างกันทำให้บุคคลอ่านเนื้อหาสื่อและรู้เท่าทันมากยิ่งขึ้น มีค่านิยมและทัศนคติแฝงมากับสื่อด้วยและเจตนาของเนื้อหาสื่อ คือ ผลประโยชน์และอำนาจมาใช้ในการวิเคราะห์

3. ไตร่ตรองและสะท้อนกลับ (Reaction) เป็นการแสดงความคิดเห็นต่อสื่อหรือตั้งคำถามกลับต่อสื่อซึ่งสะท้อนความคิดเห็นผ่านการไตร่ตรองและพิจารณาสื่อแล้วว่าจะอะไรคือสิ่งที่บุคคล “ควรจะต้องคิด” และ “ควรจะต้องทำ” เมื่อการสื่อสารของสื่อส่งผลกระทบต่อศาสนา ประเพณี ศีลธรรม คุณธรรมต่อสังคม กระแสสังคมหรือหลักพื้นฐานประชาธิปไตยตลอดจนแนวทางการดำเนินชีวิตของผู้รับสาร

4. ปฏิบัติการโต้ตอบหรือสนับสนุนยอมรับ (Action) ด้วยการสนับสนุนให้ผู้เรียนยืนยันความคิดเห็นด้วยการแสดงออกและผลักดันให้เกิดความเคลื่อนไหวระดับสังคม ไม่ว่าจะเป็นการปฏิเสธหรือยอมรับในหลักการ หรือผลกระทบที่มาจาก การนำเสนอของสื่ออันเป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนไม่ละเลยกับสิ่งที่มีผลกระทบต่อสังคมและสนับสนุนให้เป็นพลเมืองที่ตื่นตัวต่อเรื่องสาธารณะ ปฏิบัติการนี้ควรเชื่อมโยงผู้เรียนกับบุคคลอื่นในสังคม เพื่อค้นหาวิธีการหรือความร่วมมือในการจัดการแก้ปัญหาหรือผลิตและเผยแพร่สื่อเพื่อกระตุ้นให้เกิดภาวะเท่าทันสื่อในสังคม

unสรุป

การศึกษาการรู้เท่าทันสื่อเป็นพื้นฐานสิทธิมนุษยชนในการพัฒนาพลเมืองให้มีความสามารถในการรู้เท่าทันสื่อในสังคมข่าวสารยุคใหม่ ด้วยการช่วยให้พลเมืองสามารถใช้สื่อและสื่อสารได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีความรับผิดชอบต่อสังคมในฐานะพลเมืองซึ่งมีความจำเป็นที่จะต้องมีการเตรียมความพร้อมตั้งแต่วัยเด็กโดยบูรณาการเข้าสู่ระบบการศึกษาของประเทศและจัดวางให้อยู่ในกรอบแนวคิดของการเรียนรู้ตลอดชีวิตในทุกระดับวัยและครอบคลุมทุกสื่อ

ทั้งนี้ การพัฒนาการรู้เท่าทันสื่อจะต้องเน้นไปที่การพัฒนาด้านความคิดหรือกระบวนการทางปัญญา (Cognitive Process) คือ การคิดวิจารณ์หรือการคิดเชิงวิพากษ์ ซึ่งจะช่วยให้ผู้รับสารมีความรู้ ความเข้าใจและมีทักษะในการรับ เลือก วิเคราะห์ ประเมิน แยกแยะ ตอบโต้แสดงความคิดเห็นต่อสื่ออย่างมีเหตุผล รู้ถึงผลกระทบของเนื้อหาสื่อว่ามีผลต่อพฤติกรรมได้อย่างไร

โดยแนวคิดการจัดการศึกษาการรู้เท่าทันสื่อประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ การสร้างความตระหนักถึงผลกระทบจากสื่อ วิเคราะห์การกระทำจากการอ่านภาษาของสื่อ ไตร่ตรอง และสะท้อนกลับต่อสื่อ และปฏิบัติการโต้ตอบหรือสนับสนุนยอมรับต่อสื่อบนแนวความคิดที่ว่า เนื้อหาสื่อทั้งหลายถูกสร้างขึ้นมาโดยใช้กลวิธีต่างๆ ทำให้จดจำและเข้าใจตามที่สื่อต้องการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นที่ต่างกันทำให้บุคคลอ่านเนื้อหาสื่อและรู้เท่าทันมากยิ่งขึ้นถึงค่านิยมและทัศนคติที่แฝงมากับสื่อ และต้องทำความเข้าใจว่าเจตนาของเนื้อหาสื่อ คือ ผลประโยชน์และอำนาจ

บรรณานุกรม

- โตมร อภิวันทนากร. (2552). *คู่มือจัดกระบวนการและ กิจกรรมเพื่อพัฒนาเยาวชนรู้เท่าทันสื่อ* (พิมพ์ ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ปิ่นโต พับลิชชิ่ง.
- พรทิพย์ เย็นจะบก. (2552). *ถอดรหัส ลับความคิดเพื่อการรู้เท่าทันสื่อ: คู่มือการเรียนรู้เท่าทันสื่อ*. กรุงเทพฯ: ออฟเซ็ท ครีเอชั่น.
- อุณาโลม จันทร์รุ่งมณีกุล และคนอื่นๆ. (2549). *เปิด ประตูสู่การเรียนรู้เท่าทันสื่อ: แนวคิดทฤษฎีและ ประสบการณ์รู้เท่าทันสื่อเพื่อสุขภาพ*. นนทบุรี: โครงการสื่อสร้างสรรค์สุขภาพ.
- อรศรี งามวิทยาพงศ์. (2551). *รายงานผลการศึกษาระบบการเรียนรู้สู่การเท่าทันสื่อ: บทสำรวจ สถานภาพและก้าวต่อไป*. กรุงเทพฯ: โครงการสำรวจและสังเคราะห์สถานภาพของการเรียนรู้ เรื่องสื่อเพื่อการเรียนรู้เท่าทันสังคม สถาบันการจัดการแบบองค์รวม.
- Bergsma, L.J. (2004). Empowerment education: the link between media literacy and health promotion. *American Behavioral Scientist*, 48(2), 152-164.
- Buckingham, D. (2003). *Media education: Literacy, learning and contemporary culture*. Cambridge: Polity Press.
- European Commission. (2007). A European approach to media literacy in the digital environment. Retrieved July 20, 2010, from www.europa.eu/avpolicy/media_literacy/does/com/en.pdf
- Livingstone, S. M., Van Couvering, E. & Thumin, N. (2005). *Adult media literacy: A review of the research literacy*. London: Ofcom.
- OFCOM. (2008). What is media literacy? Retrieved May 28, 2010, from http://www.ofcom.org.uk/advice/media_literacy/of_med_lit/whatis/
- Oxstrand, B. (2009). *Media Literacy Education-A Discussion about Media Education in the Western Countries, Europe and Sweden*. Paper presented at the Nordmedia09 Conference in Karlstad University, Sweden.
- Paris agenda or 12 recommendations for media Education. (2007). Retrieved June 28, 2010, from <http://www.ifap.ru/pr/2007/0706255ba.pdf>.
- Potter, W. J. (2005). *Theory of media literacy* (3rd ed.). London: Sage.
- Thoman, E. & Jolis, T. (2008). *Literacy for the 21st century: An overview and orientation guide to media literacy education*. Santa Monica, CA: Center for Media Literacy.